

Türk Siyasetinde Kadının Niteliksel Temsili: Meclis Faaliyetleri Üzerinden Sayısal Bir Analiz

Substantive Representation of Women in Turkish Politics: A Quantitative Analysis of Parliamentary Bills

Emel İlter¹

Alper Tolga Bulut²

Öz

Kadının siyasi temsil ile alakalı çalışmalar, genellikle niceliksel (Descriptive representation) ve niteliksel (Substantive Representation) temsil kavramları üzerine odaklanmakta ve kadınların politika çıktılarını kendi lehlerine etkileyebilmek için parlamentolarda “kritik bir eşiğe” ulaşmaları gerektiğini öne sürmektedir. Niceliksel temsilin niteliksel temsili sağlayıp sağlamadığı da literatürde önemli bir araştırma sorusudur. Her ne kadar artan sayıda çalışma bu soruya cevap arasa da, birkaç önemli istisna dışında, bu çalışmaların çoğu gelişmiş Batı devletleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu çalışma, gelişmekte olan ve Müslüman çoğunluğa sahip bir ülke olan Türkiye’ye odaklanmaktadır. Bu bağlamda 2002-2015 yılları arasında Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)’ne sunulan 4500 kanun teklifi sayısal içerik analizi yöntemiyle incelenmiş ve şu sorulara cevap aranmıştır: TBMM’de kadınların nitelikli temsili konusunda hangi parti/partiler ön plana çıkmaktadır? Cinsiyet ve parti ideolojisi bu süreçte nasıl bir rol oynamaktadır? Elde edilen sonuçlar özelde Türkiye’de, genelde ise gelişmekte olan ülkelerde kadının siyasi temsili ile alakalı önemli ipuçları sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Türkiye, Niteliksel temsil, Cinsiyet, Kadın, Türk politika gündemi

Abstract

Studies on the representation of women usually focus on the descriptive and substantive representation of women. Early studies underlined the importance of a “critical mass”, meaning that women need to acquire a certain level of representation in the parliament, in order to be able to influence policy outcomes in their favor. Whether this ‘descriptive representation’ of women leads to ‘substantive representation’ forms another important question in the gender and politics literature. Although an increasing number of studies is exploring this question, they are heavily focused on developed Western democracies, with a few exceptions. This study investigates the substantive representation of women in a developing and Muslim majority country: Turkey. By content coding and analyzing 4500 parliamentary bills submitted to the Turkish Grand National Assembly (TGNA), this study aims to answer the following questions: Which parties take a prominent role in terms of the substantive representation of women? How do gender and party ideology affect these outcomes? Our results have significant implications for the representation of women in Turkey as well as in the developing world.

Keywords

Turkey, Gender, Substantive representation, Women, Turkish policy agendas

1 Emel İlter (Arş. Gör.), Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Trabzon, Türkiye. E-posta: ebozdemir@ktu.edu.tr ORCID: 0000-0002-9456-6712

2 Sorumlu Yazar: Alper Tolga Bulut (Dr. Öğr. Üyesi), Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Trabzon, Türkiye. E-posta: atbulut@ktu.edu.tr ORCID: 0000-0002-9965-3903

Afif: İlter, E. ve Bulut, A. T. (2020). Türk siyasetinde kadının niteliksel temsili: Meclis faaliyetleri üzerinden sayısal bir analiz. *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 29(1), 165–188. <http://doi.org/10.26650/siyasal.2020.29.1.0041>

Extended Summary

In order to understand political representation, one needs to grasp the different approaches in terms of its definition. More than half a century ago, Hanna Pitkin offered one of the most detailed accounts of representation, and underlined four different types of representation, each of which focuses on the different aspects of the concept (Pitkin, 1967). The first dimension reflects the symbolic representation, which refers to the represented's feelings about whether they are being fairly and effectively represented. The second dimension is the formalistic representation, which refers to the rules and procedures regulating the selection and removal of representatives. The third dimension is the descriptive representation, which refers to the similarity between representatives and the represented. The final dimension, which is the focus of our study, is the substantive representation, which reflects the congruence between the representatives' actions and the interests of the represented.

Based on the literature on the substantive representation of women, our study advances two main arguments. (1) Ideologically left parties (the center left CHP and left-wing HDP) will be more active in representing women's interests in the Turkish parliament. As a result, we hypothesize that these parties will draft more bills with feminist content. (2) It is widely believed that the most responsive actors in terms of women's substantive representation in the parliament are women legislators. Hence, we argue that female legislators are more concerned with the substantive representation of women, and hypothesize that women legislators will draft more private members' bills compared to their male colleagues. In light of these two arguments, this study aims to analyze the substantive representation of women in the Turkish parliament by using quantitative content analysis techniques. Our study aims to make a significant contribution to the literature, both in terms of its method and its approach (determining policy priorities of individual legislators). In this respect (based on pre-determined policy areas), we have collected and content coded more than 4500 private members' bills which were drafted by legislators from different parties in the Turkish Grand National Assembly. Utilizing this unique dataset, we seek to understand which parties are more active in terms of women's substantive representation in the Turkish parliament. We also aim to uncover whether the gender of the individual legislator has an impact on feminist bill initiation behavior.

Our results indicate that center left CHP is the most active party in terms of initiating bills with feminist content. Both female and male legislators from the CHP introduced many private members' bills that further women's interests. This effect is even bigger when the size of the party is taken into account. Similarly, the left-wing HDP is also quite active in representing women's interests once we take into account the facts that they did not participate in the 22nd legislative terms and that they were the smallest party in the parliament. These findings confirm our first expectation, that compared to right-wing parties, ideologically left parties are more likely to represent women's interests in parliament.

We also hypothesized that women legislators would be more likely to represent the interests of women, and therefore, descriptive representation would lead to substantive representation. In this respect, we expected women legislators to draft more feminist bills

compared to their male colleagues. Our results present a mixed picture in this regard. The findings indicate that women legislators did not make the expected contribution to the substantive representation of women. A detailed analysis of our data shows that, with the exception of the HDP, male legislators propose more feminist bills. These findings indicate that although the number of women legislators has increased over the years, this increase in numbers did not have the expected impact on women's substantive representation. Our results have significant implications for the substantive representation of women in Turkey.

Türk Siyasetinde Kadının Niteliksel Temsili: Meclis Faaliyetleri Üzerinden Sayısal bir Analiz

Birinin veya bir topluluğun adına davranmak anlamına gelen (TDK, 2018) tarihsel kökeni Ortaçağ'a kadar uzanan temsil kavramının günümüze kadar geçirmiş olduğu anlamsal ve işlevsel farklılık, temsil nedir sorusunun tek bir tanımla açıklanabilmesini zorlaştırmaktadır. Süreç içerisinde temsil kavramının çok boyutlu bir hal almasından dolayı bahsi geçen sözcüğü tek bir tanım altında anlamaya çalışmak da zor görülmektedir (Örs, 2006: 7). Bu bağlamda siyaset biliminde temsilin ne demek olduğunu açıklamaya çalışan geniş bir literatür hakimdir. En açıklayıcı tanımlamalardan birini sunduğu kabul edilen Pitkin tarafından temsil genel olarak, halkın devlet yönetiminde var edilmesi, siyasi süreçlerde vatandaşın çıkarlarının ve sorunlarının görünür kılınması şeklinde tanımlanmaktadır (Pitkin, 1967: 39).

Kavrama getirilen tanımlamalar temsil edilen ve temsil eden kişi veya kişilerin farklı yorumlanmalarıyla yakından ilişkilidir. Bu bağlamda siyasal temsilin daha iyi anlaşılabilmesi kavram üzerine getirilen farklı teorik açıklamaları da anlamayı gerektirir. Hanna Pitkin siyasi temsil üzerine kapsamlı tartışmalardan birini sunarak temsilin dört farklı boyutu üzerinden literatüre sistematik ve bütüncül bir açıklama getirmektedir (Pitkin, 1967: 39). Bunlardan ilki; temsilin çeşitli semboller aracılığıyla gerçekleştiğini öne süren ve temsil işlevinin bir sembolleşme olduğunu belirten sembolik temsildir (*symbolic representation*). İkincisi; siyasal topluluk adına kararlar alabilmesi için seçimler yoluyla kişinin yetkilendirilmesi ile gerçekleşen resmi temsildir (*formalistic representation*). Üçüncüsü; bir grup insan ya da belli bir sınıfın genelini yansıtan, toplumun bir portresi olan niceliksel temsildir (*descriptive representation*). Bu temsil çeşidinde önemli olan yasama organının ne yaptığı değil nasıl bir kompozisyona sahip olduğudur. Son olarak ele alınan temsil çeşidi ise niteliksel temsildir (*substantive representation*). Bu temsil türünde temsilci temsil edilen organ ya da kişilerin yararına sonuç doğuracak eylemlerde bulunarak temsil edilenlerin düşüncelerini yansıtmaktadır. Temsil edilenlerin istekleriyle temsilcinin eylemlerinin bir araya gelmesini ifade etmektedir.

Demokratik yönetimlerin temel ilkelerinden biri olan siyasi temsil, kadın ve erkeklerin karar alma mekanizmalarına eşit şekilde dahil edilmesiyle demokratik olarak gerçekleşmiş olmaktadır. Kadınların siyasette temsili sadece demokrasinin gerçekleşebilmesi için değil aynı zamanda kadın sorunlarının çözümü için de gereklidir. Bu bağlamda kadının siyasette ve özellikle yasama organında temsili siyaset biliminin önemli çalışma alanlarından birini oluşturmaktadır.

Kadının siyasal temsili ile alakalı geçmiş literatüre dayanarak bu çalışma iki temel argüman öne sürmektedir. (1) Türkiye'de kadınların niteliksel temsili anlamında en aktif partiler sol ideolojiyi temel alan Cumhuriyet Halk Partisi ve Halkların Demokratik Partisi'dir. Dolayısıyla çalışmamız bu iki partinin feminist içerikli kanun teklifleri sunma bağlamında daha ön planda olacağını iddia etmektedir (2) Kadınların siyasette niteliksel temsili konusunda en duyarlı aktörler kadın milletvekilleridir. Bu bağlamda çalışma, kadın milletvekillerinin erkek meslektaşlarına göre daha fazla kanun teklifi sunacaklarını öne sürmektedir. Bu çalışma ifade edilen bu iki temel argüman temelinde Türkiye'de kadınların niteliksel temsili sayısal içerik analizi yöntemi ile analiz etmeyi amaçlamaktadır. Gerek kullanılan yöntem, gerekse temel alınan yaklaşım (politika

önceliklerinin belirlenmesi) bağlamında bu çalışma kadın ve siyaset literatürüne önemli bir katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Bu amaçla 2002 ve 2015 yılları arasında TBMM’de farklı parti temsilcileri tarafından sunulan kanun 4500 kanun teklifi toplanmış ve politika alanı ve kadınlarla içeriği değerlendirilerek kodlanmıştır. Bu veriler kullanılarak TBMM’de kadınların niteliksel temsili konusunda hangi partilerin daha etkin olduğu ve milletvekillerinin cinsiyetinin kadınlar ile alakalı kanun teklifleri sunmalarını nasıl etkilediği sorularına cevap aranmıştır. Çalışma şu şekilde ilerlemektedir: Bir sonraki bölümde kadının siyasette temsili ile ilgili literatür ele alınmakta ve alakalı kavramlara açıklık getirilmektedir. Daha sonra Türkiye’de kadının siyasal temsiline ilişkin tarihsel gelişmeler kısaca irdelenmektedir. Takip eden bölümlerde ise kullanılan yöntem ve analiz sonuçları açıklanmaktadır.

Kadın ve Siyasal Temsil: Literatür ve Kavramlar

Kadınların siyasette temsili üzerine yapılan tartışmalar ağırlıklı olarak niceliksel ve niteliksel temsil arasındaki ilişki üzerine yoğunlaşmaktadır (Celis, 2006: 85-114). Ülkelerin daha kapsayıcı ve demokratik bir temsil sistemine sahip olabilmeleri ancak kadınların o ülkedeki siyasal karar alma organlarına ve sürecine dâhil edilmesiyle gerçekleşebilir. Temsil edilen ile temsil eden arasında cinsiyet, dil, vb. ortak özellikler bulunması ve her grubun o grubun mensubu olduğu kişi veya kişiler tarafından daha etkili temsil edilebileceği düşüncesi 1990’lardan itibaren yaygınlık kazanmıştır. Toplumsal bir kategori olarak değerlendirilen kadınların niceliksel temsili de kadınların temsilinin, en iyi şekilde yine kadınlar tarafından yapılabileceğini iddia etmektedir.

Toplum bireylerinin tecrübelerinin ve deneyimlerinin birbirinden farklılık göstermesi ve bu deneysel farklılıkların siyasal alanda giderek daha fazla belirleyici olması, temsil edilen ve temsilci arasında deneyim ortaklığının bulunması gerekliliğini ortaya çıkarmış ve bu bağlamda kadınların çıkarlarının hemcinsleri tarafından daha iyi temsil edilebileceği düşüncesi ağırlık kazanmıştır (Philips, 1995). Bu noktadan hareketle, cinsiyetin siyasal organlarda ve karar alma süreçlerinde etkili olduğu iddia edilmiştir (Young, 2000). Bahsedilen bu etki hem kadın ve erkeklerin amaç ve önceliklerinin değişiklik göstermesi ve farklı yaşamsal deneyimlere sahip olmaları, hem de toplumdaki konumlarından kaynaklanmaktadır. Kadınların kendi deneyimlerinden ve diğer kadınların deneyimlerinden yola çıkarak kadın çıkarlarını tanımlama, ilgi ve sorunlarını siyasi gündeme taşıma olasılığı erkeklere göre daha yüksektir (Swers, 1998: 435-445; Tam, 2017: 44-70). Bu durumda parlamentolarda kadın milletvekillerinin varlığının, kadınların çıkar ve önceliklerinin temsil edilme olasılığını da arttırması anlamına gelmektedir (Philips, 1998: 224-240).

Konu üzerinde daha önce yapılan bir kısım çalışmada kadınların niceliksel temsiline parlamentoda kadınlara yönelik politika üretilmesini teşvik ettiği ve böylece kadınların parlamentoda varlığının artmasının temsil edilen kadınlar üzerinde olumlu etki oluşturduğu tespit edilmiştir (Bayer ve Mishler, 2005). Bu doğrultuda seçmenleri ile benzer demografik ve deneysel özellikler paylaşan seçilmiş yetkililerin temsil ettikleri zümre için politikalar oluşturmak bağlamında yeterli düzeyde empatiye sahip oldukları ileri sürülmektedir (Philips, 1995; Mansbridge, 1999: 628-657). Philips (1998)’in çalışması niceliksel temsiline gerekliliği hakkında öne sürülen argümanları gruplandırması

bakımından diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Adaletin sağlanması, kadın politikacıların diğer kadınlar için rol model oluşturması, demokrasinin canlandırılması, kadın çıkarlarının ilerletilmesi başlıkları altında ileri sürülen argümanların her birinin doğrudan ya da dolaylı şekilde kadın temsiliyi artırdığı, kadın vatandaşların siyasi katılımlarında teşvik unsuru oluşturduğu ileri sürülmektedir. Benzer şekilde bir sınıflandırma yaparak niceliksel temsiliyi, kadınlar arasında siyasi bir motivasyon oluşturması, siyasi katılım oranlarını etkilemesi ve katılımcı eşitliğini sağlanması gibi hususlar üzerinde de pozitif bir etki meydana getirdiği vurgulanmaktadır (Burns ve Verba, 2001; Bühlmann ve Schadel, 2012: 101-114).

Literatürde kadın konusu ve kadın perspektifi birbirinden farklı kavramlar olarak ele alınmaktadır. Feminist konu olarak da adlandırılan kadınlarla ilgili konular (Bayer, 2006: 570-585) ağırlıklı olarak kadını etkileyen sosyal ve biyolojik olguları içermektedir.¹ Örneğin cinsiyet eşitliği, doğum izni, kadına yönelik şiddet feminist konulara örnek olarak gösterilebilir. Kadın perspektifi ise; kadın görüşünün tüm politik konular üzerinde hissedilmesi, cinsiyete göre önem atfedilen konuların değişiklik gösterebilmesi olarak tanımlanmaktadır (Lovenduski, 2001: 743-758). Bu bağlamda literatürde özellikle parlamentoda gündeme getirilen konular arasında feminen/yumuşak ve maskülen/sert konu ayrımı yapılmaktadır (Bayer, 2006: 570-585). Bu bağlamda sağlık, eğitim, çevre gibi konular feminen konular olarak sınıflandırılmakta, güvenlik, terör, ekonomi gibi konular ise maskülen konular olarak sınıflandırılmaktadır. Kadın perspektifinin karar organlarına yansıtılabilmesi için belirli oranda kadın temsilcinin seçim mekanizmalarında bulunması gerektiği sıkça söylenmektedir. Kadın milletvekillerinin rol model olarak hem kadın seçmenlerin dikkatini politikaya çekebileceği hem de kadınların sorunlarını ve bakış açılarını meclis tartışmalarına taşıma olasılığını artırabileceği kabul edilmektedir (Lovenduski, 2001: 743-758).

Bu durum da parlamentolarda kadınların siyasi süreci etkileyebilme ve politika çıktılarını kendi çıkarlarına göre yönlendirebilmeleri için parlamentolarda bulunması gereken alt sınırı ifade eden ‘Kritik Eşik’ (Critical Mass) kavramını ön plana çıkarmaktadır. Parlamentodaki siyasi sürece dâhil edilmesi için belirlenen kadın milletvekili oranları da “Kota” sistemini oluşturmaktadır. Siyaset bilminde 1980’lerin sonlarından itibaren ilgi gören bu kavram, kadınların siyasal karar alma mekanizmalarında temsili ve davranışları için kolaylaştırıcı bir mekanizma olarak görülmektedir. Bu bağlamda, kadın politikacı sayısının parlamentoda kritik eşiğe ulaşması halinde kadınlar lehine sergilenen politik davranış ve çıktılar üzerinde radikal bir değişim olacağı öngörüsü hakimdir (Thomas ve Welch, 1991: 445-456; Thomas ve Wilcox, 1998; Dahlerup, 1988: 275-297). Araştırmacılar tarafından yapılan bir dizi çalışma, parlamentoda kadınların sayılarının artmasının çeşitli politika çıktıları üzerinde etkisi olduğunu belirtmektedir. Kadınların siyasette artan varlığının hem doğum izni, çocuk bakımı vb. feminen konulardaki politika çıktılarına olumlu bir etki yaptığı, hem de maskülen konu olarak nitelendirilen savunma, dış politika vb. politika çıktılarında ise azalma yarattığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda siyasi mercilerde kadınların sayısının artması ile kadınların niteliksel temsili arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu belirtilmektedir (Kathleen ve Ray, 2002: 428-437; Kittilson, 2008: 331-332; Koch ve Fulton, 2011: 1-16).

1 Feminist konu kavramı aynı zamanda “kadın hakları ile alakalı konular” şeklinde de değerlendirilebilir. Bu çalışmada daha çok “feminist konu” kavramı kullanılsa da her iki terim aynı anlamı ifade edecek şekilde metin içerisinde kullanılmıştır.

Bu konu üzerine yapılan tartışmalar, kritik eşik kavramına zemin oluşturan Kanter (1997)'in çalışmasına dayandırılmaktadır. Cinsiyet farklılığından kaynaklanan davranış farklılığını sosyolojik açıdan mercek altına alan çalışma, Amerikan şirketlerinde farklı kültürel geçmişe ve statüye sahip insanların grup içerisindeki etkileşimlerini incelemektedir. Bu bağlamda değişen grup dinamiklerinin (cinsiyet, etnik köken.. vb) örgüt kültürü üzerindeki etkisini araştırabilmek için 4 farklı çoğunluk azınlık dağılımından oluşan tipoloji ortaya konulmuştur: Çarpık gruplar, eğik gruplar, tekdüze gruplar ve dengeli gruplar. Dahlerup (1998), kadın siyasetçilerin rolünün bir azınlık temsil teorisi ile daha iyi anlaşılacağı varsayımıyla hareket ederek Kanter (1977)'in analizini, siyasette kadın çalışmaları için genişletmekte ve kritik eşik kavramına atıfta bulunmaktadır. Böylelikle yazar, siyasi ve kurumsal alanda azınlık oluşturan kadınların sayılarını artırmanın siyasi dinamiklere ne şekilde yansıtacağına araştırmıştır.

Literatürdeki bir dizi araştırma yasama organında yüzde 15 ile 20 oranında kadın bulunmasının kritik bir eşik oluşturduğunu göstermektedir (St Germain, 1989: 956-968; Thomas, 1991: 958-976; Thomas, 1994). Ancak bu oranlar çalışmalarda nadiren görülmektedir. Dahlerup (1988) 'un çalışmasında kritik eşik oluşturma oranı olarak öne sürülen %30 bugün birçok kesim tarafından kadının temsilde ulaşılması gereken standart oran olarak kabul edilmektedir. Parlamentoda %30 oranında bir baraj uygulaması, siyasiler üzerinde etki kurabilmek ve karar sürecinde baskı oluşturabilmek için önemli kabul edilmektedir (Mansbridge, 1999: 628-657). Benzer şekilde Wangnerud, Parti içinde ve ülke parlamentolarında uygulanan kotaların kadın temsili ve ele alınan politika öncelikleri üzerinde olumlu etkisi olduğunu belirtmektedir (Wangnerud, 2000: 67-91).

Yapılan bölgesel araştırmalar Ruanda, Mozambik ve Güney Afrika dâhil olmak üzere bir dizi Afrika ülkesinde uygulanan kota sisteminin kadınların siyasal karar alma mekanizmalarındaki ağırlığını artırdığını ortaya koymaktadır (Tripp, 2004: 1-19; Ballington, 2004). Benzer şekilde Tremblay (2007: 533-553) ve Bauer (2008: 348-368) Güney ve Doğu Afrika ülkelerinde kadınların siyasetteki varlığının güçlenmesi için cinsiyet kotalarının ve parlamentoda kadınlara ayrılan sandalyelerin önemini vurgulamaktadır. Sadece Afrika kıtasında değil Amerika Birleşik Devletleri'nde de 12 eyalet üzerinde yapılan bir araştırma, kadın parlamenterlere uygulanan farklı oranlardaki kotaların eyaletlerdeki kamu politikası, yasama prosedürleri gibi konular üzerinde etkili olduğunu ve daha fazla kadının parlamentoda olmasının gündemdeki politika önceliklerini ve politika sonuçlarını kadınlar lehine etkilediğini ortaya çıkarmaktadır (Thomas, 1991; Thomas, 1994).

Batı Avrupa'yı temel alan çalışmaların yanı sıra dünyada kadın temsiline yüksek olduğu ülkelerden biri olan Ruanda'da parlamentodaki kadın sayısının artmasının parlamento kültürü, politika gündemi ve kamu politikaları üzerinde pozitif etkisi olduğunu göstermektedir (Devlin ve Elgie, 2008: 237-254; Davis, 1997). Ancak bahsedilen çalışmaların aksine parlamentolarda kadın temsiline artmasında kritik eşik rolü ile ilgili 20 sanayileşmiş demokrasi üzerinde yapılan bir diğer çalışma, kadın temsiline artmasında kritik eşikten ziyade seçim sisteminin ve eşitlikçi siyasi kültürün etkili olduğunu göstermektedir (Studlar ve Mc Allister, 2002: 233-253). Grey (2006: 492-502) ise; kritik eşik farklı bir boyutuna dikkat çekerek parlamentoda artan kadın sayısının kadınlar ile ilgili politika çıktılarında bir değişiklik meydana getirip getirmediğini

sorgulamakta ve kritik eşiğin siyasal sürece ve sorunlara değişim getirebilme rolü ile birlikte değerlendirilmesi gerektiğinin altını çizmektedir.

2000'li yıllar itibariyle siyasi partilerde veya parlamentolarda %30 oranında kota uygulamasının kadınların siyasette temsili için yeterli ve etkili olduğuna dair veriler ortaya konulamamıştır. Kadınların siyasette etkin temsili için en önemli şeyin yapılan eylemlerin ve uygulanan politikaların kadınların çıkarına olmasıdır (Dahlerup, 1988; Lovenduski, 2001). Yüzde otuzluk kritik eşiği yakalamış olan parlamentolardaki kadınların daha az miktarda kadın temsilciye sahip olan parlamentolardaki kadınlara göre ortak bir siyasi tutum çevresinde birleşmelerinin daha zor olduğu, daha fazla sayıda kadının parlamento seçilmesinin cinsiyet dışında birçok konuda çeşitliliği artırdığı ve bu durumun kadınlar arasında birlik hissini azalttığı iddia edilmektedir (Reingold, 1992: 509-537; Reingold, 2000). Parlamento kadın sayısının artırılması kadınların temsilini gerçek anlamda sağlıyor mu? Kadın vekiller, kadınların temsili noktasında fark yaratabiliyorlar mı? Kadın milletvekilleri kadınların çıkarlarını önceleyen faaliyetlerde bulunuyor mu? Bu ve bunun benzeri sorular temelinde akademisyenler ve siyasetçiler arasındaki tartışmaların ivme kazanması, kadının siyasette temsili ile ilgili çalışmaların odağını da Pitkin (1967)'in çalışmasında ortaya koyduğu niteliksel temsile çevirmiştir.

Niteliksel temsil ile temsilcinin fiziksel veya diğer özelliklerden bağımsız olarak temsil ettiği topluluğun çıkarlarına hizmet etmesi anlaşılmaktadır (Diaz, 2005). Bu bağlamda kadının niteliksel temsilinin gerçekleşebilmesi için parlamento sadece sayısal anlamda kadın varlığının yeterli olmadığı, kendini grubun bir parçası olarak görebilen ve yükümlülüklerin farkında olan kadın veya erkek temsilcilerin bulunması gerektiği vurgulanmaktadır (Dovi, 2002: 729-743). Kadının niteliksel temsili ile ilgili çalışmalarında Celis ve meslektaşları kadın milletvekillerinin varlığı ile kadın çıkarlarını önceleyen politika çıktılarının sayısı arasında pozitif ilişkinin bulunmadığını tespit etmişlerdir (Celis vd., 2008: 99-110). Bu bağlamda yazarlar tümevarımsal bir yaklaşım benimsenerek kadının niteliksel temsilinin nasıl oluştuğu, kimlerin kadın çıkarları için hareket ettiği, kadının temsilinin nerede ortaya çıktığı ve nasıl ifade edildiği gibi alternatif sorular kapsamında kadının niteliksel temsilinin irdelenmesi gerektiğini savunmaktadırlar (Celis vd., 2008; Celis vd., 2009).

Siyaset biliminde kadının temsilini açıklamaya yönelik yapılan çalışmaların çoğu kadının niceliksel ve niteliksel temsili üzerine odaklanmaktadır. Bir diğer çalışmalar dizini ise; kadınların parlamento temsil edilebilmesi ve politika çıktılarını kendi yararına olacak şekilde etkileyebilmesi için gerekli görülen seviyeyi ifade eden kritik eşik kavramı ve uygulanan kotaların öneminden bahsetmektedir. Son olarak özellikle son yıllardaki güncel çalışmalar, kadınların niceliksel temsilinin niteliksel temsili beraberinde getirip getirmediği sorusuna cevap aramaktadır. Her ne kadar bu tür çalışmaların sayısı son yıllarda önemli ölçüde artmış olsa da, akademik yazın genellikle gelişmiş Batı demokrasilerine odaklanmaktadır. Bu bağlamda bu çalışma, Türkiye örneği üzerinde gelişmekte olan geçiş demokrasilerinde kadının nitelikli temsilini ampirik olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Bu noktadan hareketle bir sonraki bölüm Türkiye'de kadınların siyasal temsili ile alakalı tarihsel arka planı özetlemektedir.

Tarihsel Süreçte Türkiye’de Kadın ve Siyaset

Türkiye’de kadınlar seçme ve seçilme hakkını çoğu Batılı ülkeye kıyasla daha önce elde etmesine rağmen dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye’de de kadınların siyasette temsilinin istenilen düzeyde olmadığı ve eksik temsil sorununun yaşandığı ifade edilebilir. Türkiye’de kadınların siyasette temsili ile ilgili yapılan çalışmalar çoğunlukla temsilin toplumsal, tarihsel boyutunu ele almaktadır. Bu bağlamda literatürde; kadınların siyasal karar alma mekanizmalarına dâhil edilmesinin önemi, siyasal hayata katılmalarının önündeki engellerin neler olduğu, siyasete nasıl dâhil oldukları, kadınların elde ettikleri hakların ve siyasete girmelerinin toplumsal değerler üzerinde meydana getirdiği değişim gibi sosyolojik ve tarihsel yönlü çalışmalar ağırlıktadır (Örs, 2006: 1-22; Sumbas, 2015: 103-121; Sancar, 2008:173-184; Ayata, 2015: 261-279).

Türkiye’de kadınların seçme ve seçilme hakkını elde etme serüveni dikkate alındığında literatürün tarihsel ve toplumsal çalışmalar üzerinde yoğunlaşmasının tesadüf olmadığı değerlendirilebilir. Kadınların siyasal olarak toplumsallaşması ve kadının geleneksel konumunun sorgulanmaya başlaması 1839’da ilan edilen Tanzimat fermanına dayandırılmakta, Kanuni Esasi ve Meşrutiyet dönemleri de kadınların siyasal hayata katılmasına yardımcı olan diğer önemli gelişmeler olarak nitelendirilmektedir (Yaraman, 2001: 23). Bu gelişmelerin önemi, Osmanlı devletinde hukuksal ve toplumsal yapının gereği olarak kadının kamusal alanda varlığına izin verilmemesi ve kadınların Tanzimat fermanına kadar olan süreçte özel alan ile sınırlı kalmasıyla yakından ilgilidir (Berktaş, 2004: 11). 19. Yüzyıl’da Fransız Devrimi’nin yaydığı fikirlere paralel olarak Osmanlı Devleti’nin Batıyı referans alarak hayata geçirdiği reformların toplumun geleneksel yapısında bir dönüşüm ve modernleşme sağladığı ve aynı zamanda kadınların toplumdaki konumlarının gündeme gelmesinin de bu modernleşme çabalarıyla imkân bulduğu söylenebilir. Tanzimat dönemiyle kadınların toplumda daha görünür hale gelmesi, Meşrutiyet Dönemleri sonrasında ortaya çıkan anayasal süreç ve özgürlük idealleri ile birlikte kadınların siyasal alanda kendilerine yönelik düzenlemeler yapılması yönündeki taleplerini seslendirmeleri sonucunu doğurmuştur (Gökçimen, 2008: 9). Bu dönemde kadınların bu isteklerini sürdürmek ve haklarını korumak için çeşitli dernekler kurdukları ve kadınlar ile ilgili fikri akımların da oluşmaya başladığı görülmektedir (Negiz ve Üçer, 2012: 3-4). Toprak (1994: 802) çalışmasında adı geçen dönemde kadınların faaliyete geçirdiği dernek ya da örgütlenmelerin yardım amaçlı kurulduğu yönünde bir izlenime karşın, Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan gibi kadın erkek eşitliğini savunan, kadının toplumsallaşmasını hedef alan daha radikal örgütlenmelerin de altını çizmektedir.

20. Yüzyılın ilk yarısında kadınların haklarını elde etme girişimlerinin yanı sıra kadınların siyasi faaliyetlerinin I. Dünya ve Kurtuluş Savaşı’nın etkisiyle daha da yoğunlaştığı, hatta bu dönemin Türkiye’de kadınların birçok hak elde etmesinde bir dönüm noktası niteliği taşıdığı vurgulanmaktadır (Toprak, 1994: 803). Türkiye’de kadınların siyasal anlamda örgütlenişi daha çok Kurtuluş Savaşı sonrasına rastlamaktadır. 15 Haziran 1923 tarihinde kadınların siyasal ve toplumsal haklar elde etmesini sağlamak amacıyla Kadınlar Halk Fırkası adıyla bir siyasi yapı oluşturulması da bu durumun göstergesidir. Ancak fırkanın kuruluş izninin çıkmamasından dolayı kadınların bu girişimi 1924 yılında Türk Kadın Birliği’nin oluşturulmasıyla sonuçlanmaktadır. Kadınlar için siyasal haklar konusunda, gerekli toplumsal ve siyasi koşullar 1930’lu yılların başında

olgunlaşmaya başlamış ve siyasi eşitliği zedeleyen, kadınların siyasete girişini engelleyen seçme seçilme hakkına yönelik cinsiyet ayrımının yasalardan çıkarılabilmesi için 1934'e kadar beklenilmesi gerekmiştir (Yaraman, 2015: 60-66; Toprak, 1994: 803).

Cumhuriyetin ilanından sonra Türk kadını 1930 yılında çıkarılan bir dizi yasa ile ilk önce belediye seçimlerine katılma hakkını, daha sonra 1933'te kadınların köy muhtar heyetlerine katılma hakkını ve en son aşamada ise; 5 Aralık 1934'te Anayasada yapılan değişiklik ile seçme ve seçilme hakkını aşamalı olarak elde etmiştir. Türkiye'de kadınların 1930'lu yıllarda siyasi katılım hakkını elde etmesi, dönemin siyasal ve toplumsal koşullarının da etkisiyle literatürde farklı şekillerde yorumlanmıştır (İnan, 1969:3-4). Örneğin bazı araştırmacılar kadınlara seçme ve seçilme haklarının verilmesinin Türkiye Cumhuriyeti'nin bekası için gerekli ve mutlak uygulanması gereken bir politika olduğunu öne sürerken (Unat, 1982: 20) bazı yazarlar ise kadınların haklarını elde etmek için harekete geçmesi sonucu kamuoyunda oluşan baskının kadınlara siyasal haklarının verilmesini zorunlu hale getirdiğini öne sürmüşlerdir (Taçkıran, 1973: 82-83). Bu nedensel tartışmalarla birlikte 1935 seçimlerinde 18, 1939 seçimlerinde 15, 1943 seçimlerinde ise 16 kadın meclise girmeyi başarmıştır.

Kadınların parlamentodaki sayıları 1946 seçimlerinden itibaren düşüş göstermeye başlamaktadır (Yaraman, 1982: 74). Çok partili hayata geçiş ile birlikte kadınların Türk demokrasisindeki simgesel özelliğini kaybetmesi (Ayata, 1998: 238), ve 1943 yılına dek kullanılan seçim sisteminde değişikliğe gidilerek uygulanan tek dereceli seçimlerin siyasal gündemi oluşturmaktan uzak kalan kadınlar aleyhine serbest rekabet ortamına girmesinin bu düşüşe neden olduğu savunulmaktadır (Yaraman, 1982: 75; Ayata, 1998: 237). Nitekim bu dönemi izleyen elli yıllık süre zarfında kadın milletvekili sayısında çok önemli bir artış da gerçekleşmemiştir.

Kadınların siyasetteki varlığının azalışının yanı sıra politik davranışlarının da değişime uğradığı söylenebilir. Bu bağlamda kadınların 1950'li yılların ortalarından itibaren mecliste daha aktif rol almaya başladığı ancak kadın milletvekillerinin kendilerini kadınların temsilcisi olarak görmediği ifade edilmektedir (Arat, 1998: 265). Özellikle 1955'te ilk CHP tarafından hayata geçirilen daha sonra diğer partilerin de uygulamaya koyduğu kadın kolları örgütlenmelerin kadınların siyasete olan ilgisini artırdığı ve eril siyasette kadınların siyasal karar alma mekanizmasına dahil edilmesi fırsatını da sunduğu öne sürülmüştür (Ayata, 1998: 238). Ancak kadın kollarının kadınların siyasal konumunu iyileştirme ve kadınları üst kademelere taşıma gibi amaçlardan ziyade parti için oy toplama, finansal gelir sağlama gibi yardımcı faaliyetler konusunda kullanıldığı görülmektedir (Ayata, 2015: 269). Bu durum süreç içerisinde kadınların parlamentoda temsilini olumsuz etkilemiş, kadınların siyasetteki temsil oranı 1980'lerin sonlarına kadar düşük seviyelerde gerçekleşmiştir.

1982 anayasası ile Türkiye'de yapılan düzenlemeler birçok alanda olduğu gibi siyasette de özgürlüğün kısıtlanmasına neden olmuştur. Bu dönemde siyasi partilerin kapatılması, kadın kolları faaliyetlerinin yasaklanması, dernek ve sendikalara kısıtlama getirilmesi kadınların siyasetteki varlığını olumsuz etkilemiştir (Ayata, 1998: 240). Buna karşın kadın hareketlerinin hız kazanarak kadın sorunlarının görünür kılınması, kadın imajının değişikliğe uğraması ve Tansu Çiller'in ilk kadın başbakan olarak rol model oluşturması ile birlikte kadınların siyasete ilgisi artmıştır (Ayata, 1998: 240-241; Tokgöz, 1994: 98-115).

1 Mart 1980 tarihinde Birleşmiş Milletler tarafından ülkelerin imzasına açılan ve 3 Eylül 1981 tarihinde yürürlüğe giren kadın erkek eşitliğinin uluslararası düzeyde temel belgesi niteliğindeki “Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi” kadınların siyasete katılım haklarının genel bir çerçevesini sunması ve eşit katılımı sağlaması için taraf devletlere özel önlem alma zorunluluğu getirmesi bakımından önemlidir. Türkiye’de bahsi geçen sözleşmenin 19 Ocak 1986 tarihinde yürürlüğe girmesi kadınlar ile ilgili etkinliklerin niteliksel ve niceliksel artmasını sağlamıştır (Gökçimen, 2008: 31; Yaraman, 2015: 82).

1980’li yılların sonlarına doğru toplum üzerindeki otoriter yapının etkilerinin giderek azalmasıyla birlikte farklı açılardan kadın sorunlarını dile getiren gönüllü örgütlenmelerin ortaya çıktığı görülmektedir. 1990’lar ile birlikte Mor Çatı Kadın Sığınağı, Kadının İnsan Hakları Eylem Araştırma Merkezi, Kadın araştırmaları derneği ve Kadın Adayları Destekleme Derneği (KA-DER) bunlardan bazılarıdır (Terkan, 2010: 40-41). Aynı dönemde siyasi partiler, kadınların oy potansiyelinin farkına vararak stratejik öneme sahip kadın oylarını elde edebilmek için çalışmalar yürütmüşlerdir. Bu bağlamda Anavatan Partisi “Türk Kadını Destekleme ve Tanıtma Vakfı”, Doğru Yol Partisi ise “Doğru Yol Gönüllüleri” gibi vakıf ve örgütler aracılığıyla faaliyetler sürdürmüştür. Bu siyasi atmosferde kadın politikaları geliştirmek ve eşitlik içinde sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi alanlarda hak ettiği statüyü kazandırmak amacıyla Başbakanlığa bağlı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü’nün kurulması, kadın vali ve kaymakamların atanması gibi faaliyetler her ne kadar olumlu olsa da, kadınların siyasette edilgen bırakıldığı gerçeğini değiştirmemiştir (Ayata, 1998; Yaraman, 2015; Resmi Gazete, 20 Nisan 1990:2).

1980 sonrası dönemde askeri rejimin etkileri, kadın kolları faaliyetlerinin yasaklanması, buna karşın kadın hareketlerinin hız kazanarak kadın sorununun görünür kılınması, kadın imajının değişikliğe uğraması ve Tansu Çiller’in ilk kadın başbakan olarak rol model oluşturması ile birlikte kadınların siyasete ilgisi artmıştır (Ayata, 1998: 240-241; Tokgöz, 1994: 98-115). 1990 sonrası dönemde ise siyasi partiler, kadınların oy potansiyelinin farkına vararak stratejik öneme sahip kadın oylarını elde edebilmek için çalışmalar yürütmüşlerdir. Bu bağlamda Anavatan Partisi Türk Kadını Destekleme ve Tanıtma Vakfı, Doğru Yol Partisi ise Doğru Yol Gönüllüleri gibi vakıf ve örgütler aracılığıyla faaliyetler yürütmüştür. Bu siyasi atmosferde kadın vali ve kaymakamların atanması, Başbakanlığa bağlı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü’nün kurulması gibi faaliyetler her ne kadar olumlu olsa da, kadınların siyasette edilgen bırakıldığı gerçeğini değiştirmemiştir (Ayata, 1998; Yaraman, 2015). Kadınların Türk siyasetindeki varlığı istisnalar dışında önemli karar alma mekanizmalarında etkili olmalarını sağlamamış ve mecliste kadın vekillere verilen görevler de kadının geleneksel rolleriyle ilintili olarak aile, eğitim, sağlık vb. alanlarla sınırlı kalmıştır (Altındal, 2009: 355). Böylelikle bu dönem boyunca kadınlar siyasetin öznesi haline gelememişlerdir.

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Döneminde Kadının Toplumsal ve Siyasi Rolüne İlişkin Algı

Fazilet Partisi’nin 22 Haziran 2001 tarihinde kapatılmasının ardından Milli Görüş geleneğinin yükselen kanadı –yenilikçiler- tarafından 14 Ağustos 2001 tarihinde AKP

kurulmuştur. AKP kuruluşundan itibaren Milli Görüş hareketi partilerinin devamı niteliğinde olmadığını belirtmiş (Yılmaz, 2007: 161-167) ve siyasi kimliğini Muhafazakâr Demokrat olarak tanımlamıştır (Doğanay, 2007: 68). Parti programında kadınların hak ve özgürlüklerinin önemsenecekleriletileceği ve ayrımcılığın önlenmesi hususunda doğacak yükümlülüklerin yerine getirileceği ifade edilmiştir (AKP Programı, md.2) Kız çocuklarının okullaşma oranlarının artırılması, kadın el emeğinin saygınlığının artırılarak yeni istihdam imkânlarının sağlanması, aile planlaması ile ilgili çalışmaların yapılması hususları da parti programında dile getirilmiş ve kadının kamusal alana katılımının özendirilmesine ve siyasette görünürlüğünün artırılmasına yönelik birtakım politikalar önerilmiştir (AKP Programı, md.5).

Ancak programda "...Sağlıklı nesillerin yetişmesinde etkin olan kadınların her türlü sorunlarıyla ilgileneceği..." (AKP Programı, md.5) belirtilerek kadınların geleneksel rollerine vurgu yapılmıştır. Ayrıca 2002 seçim beyannamesinde ailede mutluluğun gerçekleştirilebilmesi için kadınların sorunlarına çözüm bulunmasına önem atfedildiği ifade edilmekte ve ailenin toplumun temeli olarak nitelendirildiği görülmektedir. Nitekim Tür ve Çıtak AKP'li kadınların, toplumun devamlılığın sağlanmasında kadının rolüne vurgu yaptıklarını, kadını gelecek nesilleri yetiştirme hususunda önemli görev yüklenen kişi olarak nitelendirdiklerini ifade etmektedir (Tur ve Çıtak, 2013: 625). Bu bağlamda kadın aile kurmak, ailenin gelişimini sağlamak gibi unsurlarla birlikte düşünülmüş ve aileyi sosyal politika unsuru haline getirmiştir (Kubilay, 2014: 398).

AKP'nin ailenin güçlendirilmesi için en az üç çocuk yapılmasını, bizzat genel başkanının söylemleri ile teşvik etmiş (Milliyet, 2 Ocak 2013) kürtaj ve sezaryenle doğuma karşı çıkmış ve bunun akabinde 2015 sonrası doğan çocuklar için çocuk yardımının temin edilmesini sağlamıştır (Sabah, 16 Nisan 2016). Bu politikaların bir yansıması olarak da erken yaşta evliliği teşvik etmek için üniversite gençlerine evlendikleri takdirde kredi borçlarının silineceği ve yurtlarda ücretsiz kalınabileceği vaatlerinde bulunulmuştur (Milliyet, 2 Kasım 2013). Çeyiz yardımı gündeme getirilerek evlenmek isteyen gençlerin önündeki maddi engellerin aşılmasına yardımcı olunacağı vaat edilmiş; boşanma öncesi çiftler için terapisinin zorunlu tutulması önerilmiştir (Sabah, 19 Kasım 2013). Bu gibi politika ve girişimlerle güçlü aile vurgusunu ön plana çıkarmak isteyen AKP hükümetleri, söz konusu dönemde evlilik çağına gelmiş ve aile isteyen çiftlerin evlilik hayatlarına hazırlanmaları amacıyla Evlilik Öncesi Eğitim Programları düzenlenmesi (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 3 Mayıs 2015) gibi inisiyatiflerde kadından çok aileyi merkezine alan politikalar benimsemiştir.

12 Eylül 2010'da ise Anayasa'nın "Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür." şeklindeki 10. maddesinin ikinci fıkrasının sonuna, "Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz." (TBMM, 5982 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, md.1, 7 Mayıs 2010) cümlesi eklenerek, pozitif ayrımcılığa ilişkin anayasal nitelikli önemli bir değişiklik gerçekleştirilmiştir. Bu olumlu gelişmeye karşın ve mecliste ve parti teşkilatında kadın sayısının artırılmasına rağmen kadınlara verilen bakanlık sayısının son derece düşük düzeyde olması, ve verilen bakanlıkların içişleri, dışişleri gibi kilit bakanlıklar yerine kadının toplumdaki geleneksel rolüyle uyumlu olarak aile, kadın ve sosyal işlerle alakalı

bakanlıklar olması da AKP'nin kadın hakları konusundaki “geleneksel” kalıpların dışına çıkamadığını göstermektedir.

Her ne kadar AKP hükümetleri döneminde kadın-erkek eşitliği, kadının güvenliği ve statüsü alanında belirli ilerlemeler sağlanmış olsa da, eğitimden iş hayatına, ekonomiden siyasi alana kadar toplumsal hayatın her alanında kadın-erkek eşitsizliği devam etmektedir (Akbaş ve Şen, 2013: 166). 12 Haziran 2011 genel seçimlerden sonra Kadından Sorumlu Devlet Bakanlığı'nın yerine Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kurulması, kadın haklarının ihlaline yönelik yeterli önlemlerin alınmaması, Meclis'te kadınların yeterince temsil edilmemesi gibi konular, AKP Hükümetleri'nin kadınlara yönelik politikaları konusunda soru işaretlerine neden olmaktadır (Yıldırım, 2013: 75-76). Bu bağlamda muhafazakâr kadının siyasette görünürlüğüne katkı sağlayan AKP'nin kadınların siyasette temsilinin artmasına ve yüksek siyasi makamlarda kadınların bulundurulmasına yönelik çabaları oldukça sınırlı kabul edilmektedir (Ayata ve Tütüncü, 2008a: 384).

Türkiye’de Kadının Siyasette Nitelikli Temsili: Yeni Bir Yaklaşım ve Yöntem

Türkiye’de kadınların mecliste artan sayılarının temsile de aynı oranda yansıtıldığını söylemek doğru olmaz. Nitekim Ayata ve Tütüncü, 20 kadın milletvekili ile mülakat yapmış ve kadınların sayısal olarak az olmasının parlamentoda yürütülen politikaları etkilemediğini, artan kadın milletvekili sayısı ile kadınlar lehine uygulanan politikalar arasında pozitif bir ilişkinin bulunmadığını öne sürmüşlerdir. Ancak yazarların bulguları kanun tekliflerinin analizine değil, milletvekilleri ile yapılan mülakatlar sonucu yapılan değerlendirmelere dayanmaktadır (Ayata ve Tütüncü, 2008b: 461-464). Bu çalışma, kadınların niteliksel temsili için sayısal içerik analizi yöntemi kullanarak analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda bu bölüm kullanılan yöntemi daha detaylı bir şekilde açıklamakta ve kodlamada kullanılan sistemi detaylandırmaktadır.

Bu çalışmada Comparative Agendas Project (CAP) tarafından geliştirilen içerik analizi ve başlık kodlama yöntemini temel alan Türk Politika Gündemleri (Turkish Policy Agendas-TPA) projesi çerçevesinde toplanarak içerik kodlaması yapılan kanun teklifleri veri olarak kullanılmıştır (Bulut ve Yıldırım 2020; 2019; Bulut ve İlter 2018; Bulut 2017). CAP, Amerikan Politika Gündemi Projesinin genişletilmiş ve diğer ülkelere uygulanmış halini ifade etmektedir. 1990’ların başında Amerika’da politika gündemlerinin içeriği hakkında veri toplamak için Frank Baumgartner and Bryan Jones tarafından başlatılan politika gündemleri projesi, ABD’de değişen politika gündemini incelemek ve açıklamak için önemli bir rol üstlenmiştir. Politika gündem projesi olarak ifade edilen bu çalışma daha sonra Kanada, Belçika, Danimarka, Avrupa Birliği, Fransa, Almanya, İsrail, İtalya, Portekiz, İspanya, Birleşik Krallık, ABD, Pensilvanya eyaleti, Hollanda, İsviçre gibi eyalet ve ülkelerde Karşılaştırmalı gündemler projesi olarak kabul edilerek uygulanmıştır (Dowding vd., 2015: 3-4). Projede ABD kongresinin siyasi olarak hangi konuları öncedelediğini analiz edebilmek için ülke gündeminde yer alan konulara göre oluşturulmuş bir kod kitabı kullanılmaktadır. Kod kitabında yer alan başlıklar, önem arz eden konuların farklılık göstermesinden dolayı ülkeye göre değişiklik göstermektedir. Parlamentolarda yapılan her bir faaliyet, (kanun teklifi, meclis konuşması, kanun, soru önergesi vb.) içerikleri esas alınarak kod kitabındaki ilgili başlıklardan uygun olana kodlanmaktadır. Meclis faaliyetleri, içerikleri esas alınarak bu kod kitabındaki ilgili maddeler altında

toplanmaktadır. 21 ana ve 250 alt başlık altında politikanın özel ve fonksiyonel alanlarına paralel şekilde belirlenmiş olan bu kodlar; Makroekonomi, sağlık ve tarım (ana kodlar) ve tarımsal ticaret, tarımsal devlet destekleri, işsizlik ve yükseköğrenim (alt kodlar) gibi belirli ve işlevsel politika alanları ile ilgilidir. Kod kitabının çeşitli ülkelerin gündemine uygulanabilirliğini sağlamak için yeni alt kodlar geliştirilerek çeşitli revizyonlardan geçmiştir (CAP).

Bu bağlamda elde edilen verileri kullanarak yapılan analizler genel olarak iki açıdan fayda sağlamaktadır. İlk olarak ülkelerin zaman içinde politika gündemlerinin değişimini gözleme imkânı sunmakta (gündeme hangi konular alınmış veya hangi konular geri planda bırakılmış vb.) ikinci olarak da ülkeler arası verileri karşılaştırma imkânı vermektedir (John, 2006: 975). Aşağıdaki tablolarda CAP'in ana başlıkları ve okuyucuya fikir vermesi açısından 12. Ana başlık olan Hukuk, Ceza ve Aile İşleri'nin alt başlıkları sıralanmıştır.

Tablo 1

Karşılaştırmalı Gündem Projesi Ana Başlıkları (CAP Ana Başlıkları)

1. Makroekonomi	13. Sosyal Politikalar
2. İnsan Hakları	14. Konut ve İskan Politikaları
3. Sağlık	15. Ticaret ve Endüstri Politikaları
4. Tarım	16. Savunma
5. İşçi ve Çalışan Hakları	17. Bilim ve Teknoloji
6. Eğitim	18. Dış Ticaret
7. Çevre	19. Dış İlişkiler
8. Enerji	20. Devlet ve Kamu Yönetimi
9. Göç	21. Kamu Arazileri ve Su Kaynaklarının Yönetimi
10. Ulaşım	23. Kültür ve Turizm
12. Hukuk, Ceza ve Aile İşleri	

Tablo 2

Karşılaştırmalı Gündem Projesi (CAP) 12. Ana Başlık Alt Başlıkları

1201. Kolluk Kuvvetleri, Emniyet, Jandarma, itfaiye	1207. Çocukların Su istimali ve Çocuk Pornosu
1202. Beyaz Yaka Suçları, Finansal Suçlar, Nitelikli ve Organize Suçlar	1208. Aile Meseleleri (Doğum-Ölüm ve Evlilik)
1203. Uyuşturucu Üretimi, Ticareti ve Bunun Kontrolü	1210. Ceza Hukuku ve Medeni Hukuk
1204. Adliyeler ve Mahkemeler	1211. Kamu Düzeni, Ayaklanma ve Suçların Önlenmesi
1205. Cezaevleri	1223. Ulusal Afet Yardımı
1206. Çocuk Suçları ve Çocuk Adalet Sistemi	1299. Diğer

Tablo 1 ve Tablo 2'de verilen başlıklara göre 2003-2015 yılları arasında TBMM'ye sunulan yaklaşık 4500 kanun teklifinin özetleri dikkate alınarak 21 genel ve 240 alt başlık altında kodlanmakta. Bu strateji hem söz konusu vakaların sıklığının (ne sıklıkta gerçekleştiğinin) ölçülmesini sağlamakta, hem de her bir vakanın detaylı bir şekilde incelenmesine olanak sağlamaktadır. Kapsamlı ve detaylı kodlama farklı karar alma mekanizmalarının ve farklı ülkelerin karşılaştırılmasına da imkân vermektedir.

Örnek Kodlama

Bu bölümde kanun tekliflerinin hem ana başlık, hem de feminist-feminen-maskülen sınıflandırmasına göre nasıl kodlandığı örnek kodlama yolu ile gösterilecektir. Örneğin aşağıdaki kanun teklifi özetini ele alalım:

“Teklif ile Kadına yönelik şiddetin ve cinayetlerin önlenmesi amacıyla Türk Ceza Kanununda değişiklik yapılması öngörülmektedir.”

Söz konusu kanun teklifi adalet ile ilgili olduğu için ana başlık kategorisi içinde 12. Başlık olan “Hukuk, Ceza ve Aile İşleri” başlığına kodlanmaktadır. Kanun teklifi daha spesifik olarak değerlendirildiğinde kadına yönelik şiddet ile alakalı olduğu için 1208 (12. ana başlık 8. alt başlığı) “Aile Meseleleri” başlığı altına kodlanmaktadır. Bu şekilde tüm kanun teklifleri kodlanıp başlıklara dağıtıldıktan sonra her başlık altında sunulan kanun tekliflerinin yüzdesel verileri elde edilmektedir. Belirtilen yıllar arasında TBMM’ye sunulan kanun tekliflerinin yüzdesel değerleri belirtilen her bir başlık için ayrı ayrı belirlenmektedir. Bu sayede yıllara göre TBMM’nin politika önceliklerinin neler olduğu ve bu önceliklerin yıllar bazında değişim gösterip göstermediği analiz edilebilmektedir. Benzer şekilde kanun teklifleri partiler bazında gruplandırılarak siyasi partilerin meclis içerisindeki politika öncelikleri de ortaya konulabilmektedir.

Ana kodlamanın ardından kanun teklifleri, feminist konu, feminen konu (soft issue) ve maskülen konu ayırımına tabii tutularak ikili bir kodlama yapılmaktadır. Kanun tekliflerini eğer doğrudan kadınlar ile ilişkili ise, kadınların siyasal/sosyal hakları ile alakalı düzenleme içeriyorsa bu kanun teklifleri “feminist” içerikli kanun teklifi olarak kodlanmaktadır (Schwindt-Bayer 2006). Eğer kanun teklifleri toplumsal cinsiyet bağlamında kadına atfedilen roller dikkate alındığında kadınların daha çok ilgi göstereceği düşünülen yumuşak konular ile alakalı ise feminen konu olarak kodlanmaktadır (Schwindt-Bayer, 2006). Feminen konular Karşılaştırmalı Gündem Projesi’nin **2.,3.,6.,7.,9.,12.,13.,21.,23.** Ana başlıkları altına kodlanan verileri ifade etmektedir. Yukarıdaki örnek kanun teklifi üzerinden devam edece olursak, söz konusu kanun teklifi içerik olarak 12. başlık olan Hukuk, Ceza ve Aile İşleri başlığına kodlandığı için ayrıca feminen konu olarak kodlanmaktadır. Aşağıdaki tablo örnek kanun teklifi kodlamalarını göstermektedir.

Tablo 3
Örnek Kodlama

Parti	Kanun Teklifi	Feminist Konu	Feminen Konu	Maskülen Konu
CHP	Kadına yönelik şiddetin önlenmesi hakkında düzenleme	✓	✓	
AKP	Cinsel taciz suçunun cezasının artırılması	✓	✓	
CHP	Çiftçilerin kredi borçlarının ertelenmesi			✓
BDP	Cinsiyet eşitliği üzerine komisyon kurulması	✓	✓	
AKP	Rize Üniversitesi’nin adının Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi olarak değiştirilmesi öngörülmektedir.			✓

Analiz

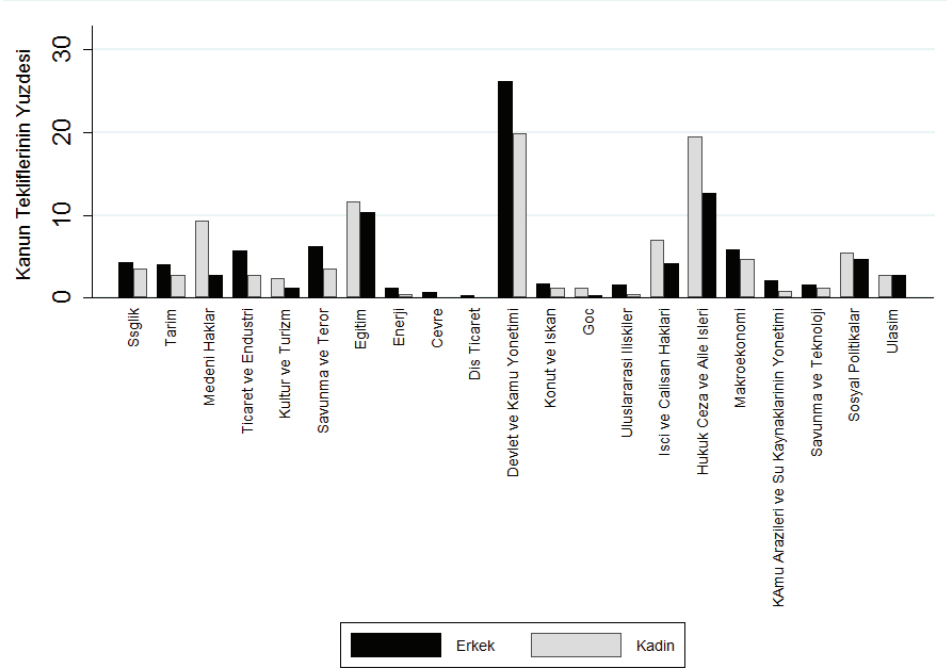
Bu çalışma yukarıda detaylı bir şekilde açıklanan ilkeler çerçevesinde 4500 kanun teklifinin içerik kodlamasını gerçekleştirmiştir. Bu bölümde içerik kodlaması sonucu ortaya çıkan veriler özellikle cinsiyet ve parti temelinde kadının nitelikli temsili ile alakalı eğilimleri göstermek amacıyla görsel olarak sunulmuştur. Bu bağlamda bu bölüm öncelikle kanun tekliflerinin sınıflandırılması açısından genel eğilimleri ele almaktadır.

Figür 1 2002-2015 yılları arasında TBMM’de önerilen kanun tekliflerinin CAP ana başlıklarına göre dağılımını göstermektedir. Genel eğilimlere bakıldığında “Devlet ve Kamu Yönetimi”, Hukuk, Ceza ve Aile İşleri” ve “Eğitim” konularının meclis gündemindeki en önde gelen gündem maddeleri olduğu görülmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere Devlet ve Kamu Yönetimi ile Hukuk, maskülen konu olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda erkek milletvekillerinin bu konuya daha fazla eğilmesi beklenen bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Aynı şekilde feminen konu olarak sınıflandırılan Hukuk Ceza ve Aile İşleri başlığı altında kadın milletvekillerinin erkek meslektaşlarına kıyasla çok daha fazla kanun teklifi sundukları görülmektedir. Bu durum şüphesiz kadın ve aile ile alakalı kanun tekliflerinin bu başlık altında kodlanmasında kaynaklanmaktadır. Eğitim konusunda Figür 1’ in ortaya koyduğu veriler de beklentilerimiz yönündedir. Feminen konu olarak kabul edilen eğitim başlığında kadın milletvekilleri, erkek milletvekillerine göre daha fazla kanun teklifi sunmuşlardır. Diğer feminen konular olan Medeni Haklar, Kültür ve Turizm, Göç, Sosyal Politikalar başlıklarında kadın milletvekillerinin erkek meslektaşlarına kıyasla daha fazla kanun teklifi sunduğu gözlemlenmektedir.

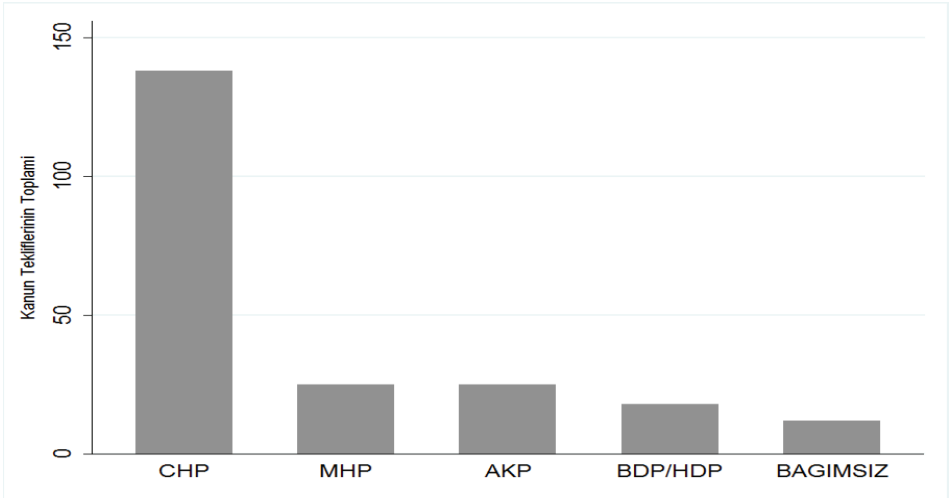
Maskülen konular incelendiğinde ise bulgularımızın literatürdeki beklentilerle çoğunlukla uyumlu olduğu gözlemlenmektedir. Maskülen konu olarak kabul edilen Tarım, Ticaret ve Endüstri, Savunma ve Terör, Enerji, Dış Ticaret, Konut ve İskân, Makroekonomi, Kamu Arazileri ve Su Kaynakları, Bilim ve Teknoloji, gibi konularda erkek milletvekillerinin kadın meslektaşlarından daha fazla kanun teklifi sundukları görülmektedir. Beklentilerimizin tersine literatürde feminen konu olarak kabul edilen sağlık ve çevre başlıklarında erkek milletvekillerinin daha fazla kanun teklifi verdiği gözlemlenmektedir. Benzer şekilde maskülen konu olarak değerlendirilen ulaşım başlığı altında kadın ve erkek milletvekilleri eşit sayıda kanun teklifi sunmuşlardır.

Parti seviyesinde kadın temsili ile alakalı eğilimleri sunmak için Figür 1 feminist kanun tekliflerinin partilere göre dağılımını göstermektedir. Sosyal demokrat CHP beklendiği üzere kadın hakları konusunda en fazla kanun teklifi veren parti olmuştur. CHP’yi AKP ve MHP takip etmektedir. BDP/HDP ise bu iki partinin ardından gelmektedir. Şüphesiz sol ideolojiyi benimsemiş BDP/HDP’ nin AKP ve MHP’nin arkasında kalması ilk bakışta şaşırtıcı görülebilir. Bununla birlikte söz konusu partinin 22. Dönem’de TBMM’de yer almadığının altını çizmek gerekir. Bunun yanında TBMM’de yer aldığı 23 ve 24. Dönem’de BDP/HDP diğer partilere kıyasla çok daha az sayıda milletvekili çıkarmışlardır. Örneğin 24. Dönem’de AKP 327, CHP 135, MHP 52, BDP/HDP ise 29 milletvekili ile TBMM’de temsil edilmiştir. Bu bağlamda kanun teklifleri milletvekili sayısı ile ağırlıklandırıldığında BDP/HDP’nin kanun tekliflerinin AKP ve MHP’nin önünde olduğu söylenebilir. Özetlemek gerekirse CHP’nin kadın hakları konusunu en fazla önemseyen siyasi parti olduğu söylenebilir. İktidar partisi AKP’nin ise kadın hakları konusunu (en azından kanun tekliflerinin sayısı bağlamında) gündeminin alt sıralarına koyduğu anlaşılmaktadır.

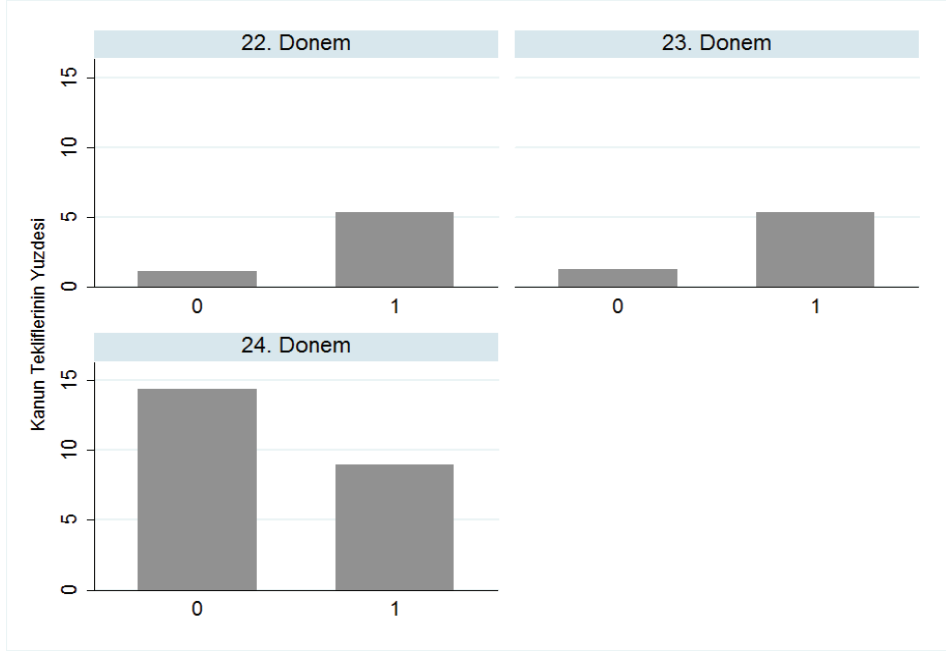

Figür 1. Kanun tekliflerinin ana başlık ve cinsiyete göre dağılımı

Figür 2. Partilere göre feminist kanun tekliflerinin dağılımı

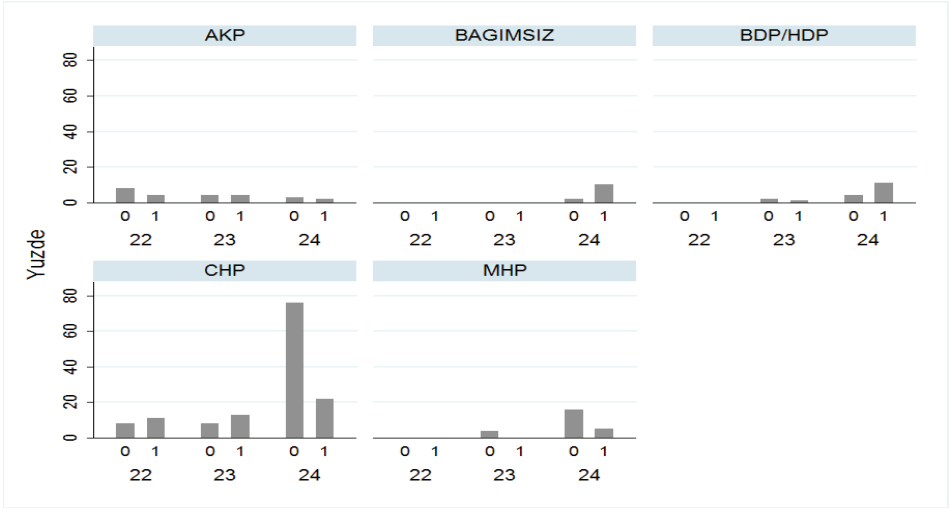
Figür 3 dönem ve milletvekillerinin cinsiyetine (0 erkek, 1 ise kadın milletvekillerini ifade etmektedir) göre TBMM'ye sunulan feminist kanun tekliflerini sınıflandırmaktadır. Figürden de anlaşılacağı üzere 22. Dönem' de kadın milletvekilleri daha fazla feminist içerikli kanun teklifi sunuyorken, bu eğilim 24. Dönem' de değişim göstermiştir. 24. Dönem' de erkek milletvekilleri kadın meslektaşlarına oranla daha fazla kadın hakları ile alakalı kanun teklifi sunmuşlardır.

Figür 3. Dönem ve cinsiyete göre feminist kanun tekliflerinin dağılımı

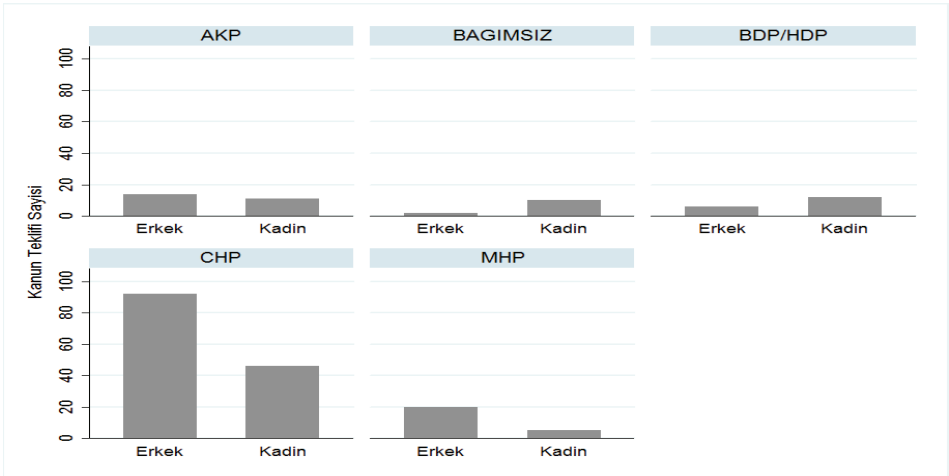
Figür 4 ise feminist kanun tekliflerinin parti, dönem ve cinsiyete göre dağılımı şeklini ortaya koymaktadır. Figürde dikkat çeken birkaç eğilim ön plana çıkmaktadır. Öncelikle AKP'nin kadın hakları ile alakalı verdiği kanun tekliflerinin 22. Dönemden itibaren giderek azaldığı dikkat çekmektedir. AKP'nin tersine diğer üç siyasi parti giderek artan şekilde kadın hakları ile ilgili kanun teklifleri sunmuşlardır. Örneğin CHP'nin verdiği kanun teklifi sayısı 24. Dönemde diğer iki döneme kıyasla önemli ölçüde artmıştır. Bir başka ifadeyle CHP milletvekillerinin 24. Dönemde verdiği feminist kanun teklifi sayısı, diğer dönemlerde verdikleri feminist kanun tekliflerinden yaklaşık olarak üç katıdır. MHP'nin kanun teklifleri incelendiğinde 23. Döneme kıyasla 24. Dönemde ciddi bir artış gözlemlenmektedir. Benzer şekilde BDP/HDP'nin de kanun tekliflerinde adı geçen iki dönem arasında ciddi bir artış gözlemlenmektedir. Dikkat çeken bir diğer husus erkek milletvekillerinin giderek artan şekilde kadın hakları ile alakalı kanun tekliflerini Meclis gündemine taşımalarıdır. Örneğin CHP'li erkek milletvekillerinin kadın haklarına ilişkin olarak TBMM'ye sundukları kanun teklifi sayısı 24. Dönemde büyük artış göstermiştir. Aynı şekilde MHP'li erkek milletvekilleri de 24. Dönemde partilerindeki kadın meslektaşlarına kıyasla daha fazla (kadın hakları ile ilgili) kanun teklifi sunmuşlardır. AKP milletvekilleri incelendiğinde de benzer

şekilde erkek milletvekillerinin kadın meslektaşlarından genel olarak daha fazla kanun teklifi sunduğu göze çarpmaktadır.

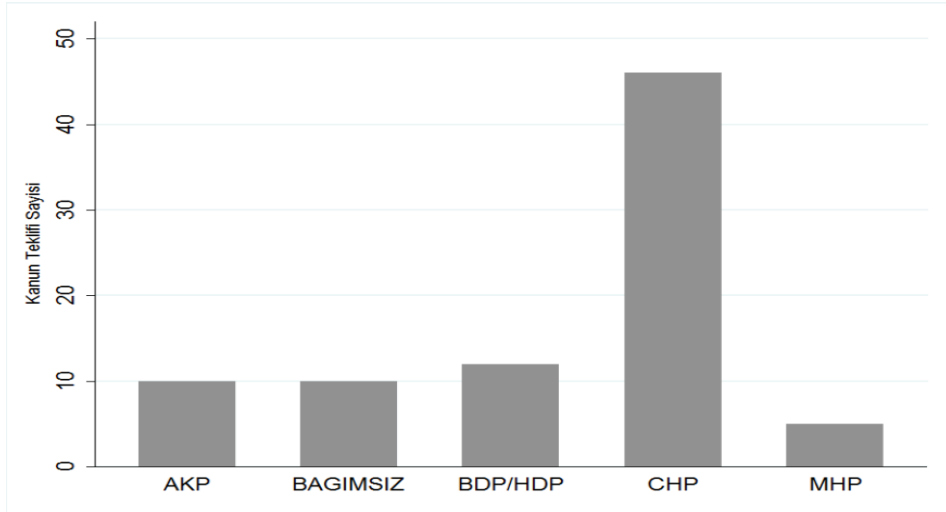
Figür 4. Feminist kanun tekliflerinin parti ve dönemlere göre dağılımı

Figür 5 parti ve cinsiyete göre feminist kanun tekliflerinin dağılımını göstermektedir. Partiler bazında değerlendirildiğinde BDP/HDP dışındaki partilerde erkek milletvekillerinin kadın meslektaşlarından daha fazla kadın hakları ile alakalı kanun teklifi verdiği gözlemlenmektedir. BDP/HDP’de ise kadın milletvekillerinin bu konuda öncülük yaptığı söylenebilir.

Figür 5. Parti ve cinsiyete göre feminist kanun tekliflerinin dağılımı

Son olarak Figür 6 niceliksel (*descriptive*) temsilin niteliksel temsile etkisini daha iyi anlayabilmek için sadece kadın milletvekillerinin kadın hakları konusunda TBMM'ye sundukları kanun tekliflerini partilere göre sınıflandırmaktadır. Beklendiği üzere CHP'li kadın milletvekilleri bu alanda en fazla kanun teklifi sunan milletvekilleri olmuşlardır. Figür dikkatle incelendiğinde CHP'li kadın milletvekillerinin diğer partilerdeki hemcins meslektaşlarının sunduğu kanun tekliflerinin toplamından daha fazla kadın hakları ile alakalı kanun teklifi sunduğu görülmektedir. BDP/HDP'li kadın milletvekilleri ise ikinci sırada yer almaktadırlar. MHP'li kadın milletvekilleri ise son sırada yer almaktadır. MHP'li kadın milletvekillerinin AKP'li hemcins meslektaşlarının da son derece gerisinde kaldığı söylenebilir. Figür 6'ya göre AKP'li kadın milletvekilleri MHP'li hemcins meslektaşlarının iki katı kanun teklifi sunmuşlardır. Bu sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde TBMM'de sol partilerin kadın milletvekillerinin kadın hakları konusunda diğer partilere oranla daha fazla çaba gösterdikleri söylenebilir

Figür 6. Kadın milletvekillerinin sundukları feminist kanun teklifi sayısı

Sonuç

Dünya genelinde kadınlar siyasette yeterince temsil edilmemektedir. Seçme ve seçilme haklarını erkeklere göre geç kazanan kadınlar, siyaset arenasına geç girmelerinin olumsuz etkisini henüz telafi edebilmiş değillerdir. Bunun yanında her ne kadar dünya genelinde parlamentolarda kadın milletvekillerinin sayısı artmış olsa da, kadın milletvekillerini parlamento gündemini etkileme konusunda ne derece etkili oldukları da tartışılmaktadır. Bu bağlamda kadın hakları üzerine çalışan erken dönem akademisyenler kadınların siyasetteki yetersiz temsili ile alakalı özellikle iki hususun üzerinde durmuşlardır. Birinci yaklaşım kadınların düşük seviyedeki temsiline sebepnin dünya genelindeki parlamentolarda yeteri kadar kadın milletvekili olmamasına bağlamış ve kadın milletvekili sayısının belirli bir “kritik eşik” üstüne çıkmasıyla kadınların siyasete etki edebileceğini ve çıkarlarını koruyabileceğini öne sürmüştür. Bu bağlamda parlamentolarda kadın milletvekillerinin sayısını arttırabilmek için “cinsiyet kotaları” getirilmesi teklif edilmiş ve bu yönde geniş kapsamlı uluslararası kampanyalar yürütülmüştür (Sawer, 2000: 361-380).

Türkiye’de kadınların siyasette temsili konusu genellikle nitelikli temsilden ziyade niceliksel temsil perspektifinden ele alınmıştır (Ayata ve Tütüncü, 2008b: 461-464). TBMM’deki genel dağılıma bakıldığında kadın milletvekillerinin Meclis’in 17,1’ini oluşturduğu görülmektedir. Her ne kadar yıllar içerisinde bu oran önemli artış göstermiş olsa da Türkiye’de kadınların siyasette yeterli sayısal temsile ulaştığı söylenemez. Bu bağlamda kadınların parlamentoda artan oranlarda temsil edilmesi son derece olumlu bir gelişme olsa da, bu sayısal artışın kadınların nitelikli temsiline ne derece etki ettiği tartışmalıdır.

Bu çalışma bu boşluğu doldurmak amacıyla kadınların niceliksel temsiline niteliksel temsiline ne derece etki ettiğini ortaya koymaya amaçlamıştır. Tekrarlamak gerekirse bu çalışma giriş kısmında Türkiye’de kadınların nitelikli temsili ile alakalı iki ana argüman ortaya koymuştur. Bunlardan ilki kadınların niteliksel temsili anlamında en aktif partilerin sol ideolojiyi temel alan CHP ve BBP/HDP olacağı öngörüsüdür. Özellikle CHP’nin feminist kanun teklifleri açısından en önde gelen parti olduğu ortaya çıkmaktadır. Gerek kadın milletvekilleri, gerekse tüm milletvekilleri bazında CHP kadın hakları ile alakalı en fazla kanun teklifi veren parti olmuştur. Milletvekili sayısı ile oranlandığında bu etkinin daha da büyük olacağı ifade edilebilir. Benzer şekilde BDP/HDP feminist kanun teklifleri konusunda diğer partilerin gerisinde kalsa da, partinin 22. dönemde TBMM’ye giremediği, 23 ve 24. Dönem’lerde ise çok az sayıda milletvekili parlamentoda temsil edildiği düşünülürse partinin performansının AKP ve MHP’ye kıyasla daha iyi olduğu değerlendirilebilir. Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde çalışmanın ilk argümanı doğrulanmaktadır. Yani beklenildiği gibi sol ideolojiyi benimseyen siyasi partiler feminist içerikli kanun teklifi sunma konusunda sağ partilere göre daha aktif bir rol oynamaktadır.

Çalışmanın diğer argümanı ise kadınların siyasette niteliksel temsili konusunda en duyarlı aktörler kadın milletvekilleri olduğu ve bu nedenle niceliksel temsilin niteliksel temsilin önemli bir belirleyeni olduğudur. Bu bağlamda çalışma, kadın milletvekillerinin erkek meslektaşlarına göre daha fazla kanun teklifi sunacaklarını öne sürmektedir. Elde edilen bulgular bu konuda karmaşık bir portre ortaya koymuştur. Bir diğer ifadeyle niceliksel temsilin nitelikli temsile etkisi konusunda kadın milletvekillerinin beklenen katkıyı sunmadığı anlaşılmaktadır. Analizler dikkatle incelendiğinde HDP/BDP haricinde diğer tüm partilerde erkek milletvekillerinin kadın meslektaşlarına oranla daha fazla feminist kanun teklifi sundukları görülmektedir. Bu bağlamda her ne kadar TBMM’de kadın milletvekillerinin sayısı dönemler bazında artış gösterse de, bu niceliksel artış (kadın hak ve çıkarlarının kadın vekiller tarafından savunulacağını öngören) niteliksel temsile yeteri kadar yansımamıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Abadan Unat, N. (1982). Toplumsal Değişme ve Türk Kadını. İçinde Nermin Abadan Unat (der.), *Türk Toplumunda Kadın* (ss. 1-33). İstanbul, Araştırma Eğitim Ekin Yayınları.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (3 Mayıs 2015). Evlilik Öncesi Eğitim Programı. (Erişim Tarihi 20 Nisan 2019). <http://www.aep.gov.tr/egitim-icerikleri/evlilik-öncesi-egitim-programi/>
- Akbaş, K. ve Şen, G. (2013). Türkiye’de kadına yönelik pozitif ayrımcılık: Kavram, uygulama ve toplumsal algılar. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, 165–189.
- Ak Parti Programı. md.2. (Erişim Tarihi 20 Nisan 2019). <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/926/200205071.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Altındal, Y. (2009). Erkeksi siyasetin Erksiz dublörleri. *Balkesir Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(21), 351–367.
- Arat, Y. (1998). Türkiyede kadınların değişen siyasi rolleri 1934-1980. içinde ayşe bertkay hacımırzaoğlu (Ed.), *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (ss. 249-266). İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları.
- Ayata, A. G. ve Tütüncü, F. (2008b). Critical acts without a critical mass: The substantive representation of women in the Turkish Parliament. *Parliamentary Affairs*, 61(3), 461–475.
- Ayata, A. G. ve Tütüncü, F. (2008a). Party politics of AKP 2002-2007 and the Predicaments of women at the intersection of the westernist, islamist and feminist discourses in Turkey. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 35(3), 363–384.
- Ayata, A. G. (1998). Laiklik, Güç ve Katılım Üçgeninde Türkiye’de Kadın ve Siyaset. İçinde Ayşe Bertkay Hacımırzaoğlu (Ed.), *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (ss. 237-248). İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları.
- Ayata, A. G. (2015). Türkiye’de Kadının Siyasete Katılımı. İçinde Şirin Tekeli (Der.), *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* (ss. 261-279). İstanbul, İletişim Yayınları.
- Ballington, J. (2004). The implementation of quotas: African experience. Stockholm: Trydells Tryckeri.
- Bauer, G. (2008). Electoral gender quotas for parliament in East and Southern Africa. *International Feminist Journal of Politics*, 10(3), 348–368.
- Bertkay, F. (2004). Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye. *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları*, 7.
- Burns, N. ve Verba, S. (2001). The private roots of public action: Gender, equality and political participation. Cambridge: Harvard University Press.
- Bulut, A. T. (2017). Measuring political agenda setting and representation in Turkey: Introducing a new approach and data set. *Party Politics*, 23(6), 717–730.
- Bulut, A. T., ve İltter E. (2019). Understanding legislative speech in the Turkish parliament: Reconsidering the electoral connection under proportional representation. *Parliamentary Affairs*, 73(1), 147–165. doi: 10.1093/pa/gy041.
- Bulut, A. T., ve Yıldırım T. M (2019). “The Turkish Policy Agendas Project”. In *Comparative Policy Agendas: Theory, Tools, Data*, ed. Frank Baumgartner, Christian Breunig, and Emiliano Grossman, 167–175. Oxford: Oxford University Press.
- Bulut A. T., & Yıldırım T. M. (2020). Political institutions and policymaking in Turkish politics. London: Palgrave Macmillan.
- Bühlmann, M., & Schadel, L. (2012). Representation matters: The impact of descriptive women’s representation on the political involvement of women. *Representation*, 48(1), 101–114.
- Celis, K., Childs, S., Kantola, J., & Krook, M.L. (2008). Rethinking women’s substantive representation. *Representation*, 44(2), 99–110.
- Celis, K., Childs, S., Kantola, J., & Krook, M. L. (3-6 Eylül 2009). Constituting women’s interests through representative claims. *APSA Annual Conference*, Toronto, Canada, 149-174.
- Celis, K. (2006). Substantive Representation of Women and the Impact of Descriptive Representation. Case: The Belgian Lower House 1900–1979. *Journal of Women, Politics and Policy*, 28(2), 85–114.
- Comparative Politics Agendas. (Erişim Tarihi 9 Kasım 2018). https://www.comparativeagendas.net/datasets_codebooks
- Dahlerup, D. (1988). From a small to large minority: Women in Scandinavian politics. *Scandinavian Political Studies*, 11(4), 275–297.
- Davis, R. H. (1997). Women and power in parliamentary democracies. Lincoln, NB: University of Nebraska Press.
- Devlin, C., & Elgie, R. (2008). The effect of increased women’s representation in parliament: The case of Rwanda. *Parliamentary Affairs*, 61(2), 237–254.
- Doğanay, Ü. (2007). AKP’nin demokrasi söylemi ve muhafazakârlık: muhafazakâr demokrasiye eleştirel bir bakış. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62(1), 65–88.
- Dovi, S. (2002). Preferable descriptive representatives: Will just anywoman, black or latino do? *American Political Science Review*, 96(4), 729–743.
- Dowding, K., Hindmoor, A., & Martin, A. (2015). The comparative policy agendas project: Theory, measurement and findings. *Journal of Public Policy*, 36(1), 3–25.
- Gökçimen, S. (2008). Ülkemizde kadınların siyasal hayata katılım mücadelesi. *Yasama Dergisi*, 10, 5–59.

- Grey, S. (2006). Numbers and beyond: The relevance of critical mass in gender research. *Politics and Gender*, 2, 492–502.
- İnan, A. (1969). Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- John, P. (2006). The policy agendas project: A review. *Journal of European Public Policy*, 13(7), 975-986.
- Kanter, R. M. (1977). Some effects of proportions on group life: Skewed sex ratios and responses to token women. *American Journal of Sociology*, 82(5), 965–990.
- Kathleen, B., & Ray, L. (2002). Descriptive representation, policy outcomes and municipal day-care coverage in Norway. *American Journal of Political Science*, 46(2), 428–437.
- Kittilson, M. C. (2008). Representing women: The adoption of family leave in comparative perspective. *Journal of Politics*, 70(2), 323–334.
- Koch, M. T., & Fulton, S. A. (2011). In the defense of women: Gender, office holding, and national security policy in established democracies. *Journal of Politics*, 73, 1–16.
- Kubilay, Ç. (2014). İslami muhafazakâr kadın yazarların perspektifinden kürtaj tartışması: Eleştirel bir değerlendirme. *Alternatif Politika*, 6(3), 387–421.
- Lovenduski, J. (2001). Women and politics: minority representation or critical mass? *Parliamentary Affairs*, 54(4), 743–58.
- Mansbridge, J. (1999). Should black represent blacks and women represents women? A contingent yes. *The Journal of Politics*, 61(3), 628–657.
- Mateo-Diaz, M. (2005). Representing women? Female legislators in west european parliaments.UK: ECPR Press.
- Milliyet Gazetesi. (2 Kasım 2013). 18-24 yaş arası çiftlere 10 bin TL evlilik kredisi. (Erişim Tarihi 20 Nisan 2019). <http://www.milliyet.com.tr/18-24-yas-arasi-ciftlere-10-bin-tl/ekonomi/detay/1785905/default.htm>
- Milliyet Gazetesi. (2 Ocak 2013). Erdoğan neden 3 çocuk istediğini açıkladı?. (Erişim Tarihi 20 Nisan 2019). <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-neden-3-cocuk-istedigini-acikladi--siyaset-1650260/>
- Negiz, N. ve Üçer, N. (2012). Yerel Siyasette Seçil(meyen) Kadın:2004-2009 Mart Seçimleri Düzleminde Analitik bir İnceleme. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 21(2), 1-23.
- Örs, B. (2006). Siyasal temsil. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 35, 1–22.
- Phillips, A. (1998). Democracy and Representation: Or, Why Should it Matter Who Our Representatives Are?. İçinde Anne Phillips (Ed.), *Feminism and Politics* (ss. 224-240). New York, Oxford University Press.
- Phillips, A. (1995). The politics of presence. Oxford: Oxford University Press.
- Pitkin, H. F. (1967). The concept of representation. Berkeley, CA: University of California Press.
- Reingold, B. (1992). Concepts of representation among female and male state legislators. *Legislative Studies Quarterly*, 17(4), 509–537.
- Reingold, B. (2000). Representing women: Sex, gender, and legislative behavior in Arizona and California. Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.
- Resmi Gazete, 20 Nisan 1990, sayı: 20498, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20498_1.pdf (E.T. 23.11.2019).
- Sabah Gazetesi. (16 Nisan 2016). Çocuk Yardımı için Eski doğum dikkate alınıyor. (Erişim Tarihi 20 Nisan 2018). <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2016/04/16/cocuk-yardimi-icin-eski-dogum-da-dikkate-aliniyor>
- Sabah Gazetesi. (19 Kasım 2013). Boşanma Öncesi Zorunlu Danışman. (Erişim Tarihi 20 Nisan 2019). <https://www.sabah.com.tr/gundem/2013/11/19/bosanma-oncesi-zorunlu-danisman>
- Sancar, S. (2008). Türkiye’de kadınların siyasal kararlara eşit katılımı. *Toplum ve Demokrasi*, 2(4), 173–184.
- Sawer, M. (2000). Parliamentary Representation of Women: From Discourses of Justice to Strategies of Accountability. *International Political Science Review*, 7(2), 361–380.
- Schwandt-Bayer, L. A. (2006). Still supermadres? Gender and the policy priorities of Latin American legislators. *American Journal of Political Science*, 50(3), 570–585.
- Schwandt-Bayer, L. A., & Mishler, W. (2005). An Integrated Model of Women’s Representation. *The Journal of Politics*, 67(2), 407–428.
- St Germain, M. A. (1989). Does their difference make a difference? The impact of women on public policy in the Arizona Legislature. *Social Science Quarterly*, 70(4), 956–968.
- Studlar, D. T., & Mc Allister, I. (2002). Does a critical mass exist? A comparative analysis of women’s legislative representation since 1950. *European Journal of Political Research*, 41(2), 233–253.
- Sumbas, A. (2015). Kadının politik meselesi üzerine bir tartışma. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 53, 103–121.
- Swers, M. L. (1998). Are women more likely to vote for women’s issue bills than their male colleagues? *Legislative Studies Quarterly*, 23(3), 435–445.
- Taçkiran, T. (1973). Cumhuriyetin 50. yılında Türk kadın hakları. Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayını.
- Tam, W. (2017). Do female legislators have different policy priorities than their male colleagues in an undemocratic /semi-democratic legislature? The case of Hong Kong. *The Journal of Legislative Studies*, 53, 44–70.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (07 Mayıs 2010). 5982 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. md.1. (Erişim Tarihi 20 Nisan 2019). <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5982.html>

- Tekeli, Ş. (1982). Kadınlar ve siyasal toplumsal hayat. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Terkan, B. (2010). Siyasi partilerin kadına ilişkin söylem ve politikaları (AKP ve CHP Örneği). *Selçuk İletişim Dergisi*, 6(2), 115–136.
- Thomas, S. (1991). The impact of women on state legislative policies. *Journal of Politics*, 53(4), 958–976.
- Thomas, S. (1994). How women legislate. New York: Oxford University Press.
- Thomas, S., & Welch, S. (1991). The impact of gender on activities and priorities of state legislators. *Western Political Quarterly*, 44(2), 445–456.
- Thomas, S., & Wilcox, C. (Eds.). (1998). *Women and elective Office*. New York, Oxford University Press.
- Tokgöz, O. (1994). Kadın seçmen imgesi: Türkiye’de kadının bireysel siyasal katılımı üzerine bir deneme. *Amme İdaresi Dergisi*, 27(4), 98–115.
- Toprak, Z. (1994). Türkiye’de siyaset ve kadın: Hadınlar halk fırkasından kadınlar birliği kongresine 1923–1935. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2, 802–1455.
- Tremblay, M. (2007). Democracy, representation, and women: A comparative analysis. *Democratization*, 14(4), 533–553.
- Tripp, A. M. (2004). Women’s movements, customary laws and land rights in Africa: The case of Uganda. *African Studies Quarterly*, 7(4), 1–19.
- Tur, Ö. ve Çıtak, Z. (2013). AKP ve Kadın: Teşkilatlanma, Muhafazakarlık ve Türban. İçinde İlhan Uzgel ve Bülent Duru (der.), *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu 2002-2009* (ss. 614-629). Ankara, Phoenix Yayınevi.
- Türk Dil Kurumu. (Erişim Tarihi 9 Kasım 2018). http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5cc28cf77aa385.94013818
- Wangnerud, L. (2000). Testing the politics of presence: Women’s Representation in the Swedish Riksdag. *Scandinavian Political Studies*, 23(1), 67–91.
- Yaraman, A. (2001). Resmi tarihten kadın tarihine. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Yaraman, A. (2015). Türkiye’de kadınların siyasal temsili: Dişiliksiz siyaset. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Yıldırım, P. (2013). AB İlerleme Sürecinin Türkiye’de Kadın Sorununa Etkisi: AKP İktidarı Üzerine Bir İnceleme 2002-2011. İçinde Lerzan Gültekin, Gül Güneş, Ceylan Ertung, Aslı Şimşek (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları* (ss. 66-78). Ankara, Atılım Üniversitesi Yayınları.
- Yılmaz, H. (2007). İdris Küçükömer’in siyasal tezleri bağlamında AKP ve CHP parti programlarının analizi. *Selçuk Üniversitesi İletişim Dergisi*, 5(1), 155-173.
- Young, I.M. (2000). Inclusion and democracy. Oxford: Oxford University Press.